

ИЖТИМОЙ ҲИМОЯНИ ШАКЛАНТИРИШДА МОНЕТАР ВА НОМОНЕТАР ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ

Усманов Баходир Бахтиёрович

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети
мустақил тадқиқотчиси*

https://doi.org/10.55439/ECED/vol25_iss2/a57

Аннотация. Мақолада аҳолининг турмуш фаровонлиги ва уни таъминлаш орқали ижтимоий ҳимоянинг ўзига хос хусусиятлари таҳлил этилган. Аҳолининг кам таъминланган қатлами шаклланишига таъсир этувчи омиллар тизимлаштирилган. Хорижий олимларнинг қарашлари ва илмий хулосалари тизимлаштирилган. Тадқиқотлар асосида таъсир этувчи омилларни барқарорлаштириш юзасидан илмий таклиф ва хулосалар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: камбағаллик, турмуш фаровонлиги, ижтимоий ҳимоя, ижтимоий сиёсат, кам таъминланган оила.

АНАЛИЗ МОНЕТАРНЫХ И НЕМОНЕТАРНЫХ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ

Усманов Баходир Бахтиёрович

*Независимый исследователь Ташкентского
государственного экономического университета*

Аннотация. В статье анализируется благосостояние населения и особенности социальной защиты через его обеспечение. Систематизированы факторы, влияющие на формирование бедного слоя населения. Систематизированы взгляды и научные выводы зарубежных учёных. На основе исследований разработаны научные предложения и выводы относительно стабилизации влияющих факторов.

Ключевые слова: бедность, благосостояние, социальная защита, социальная политика, семья с низким доходом.

ANALYSIS OF MONETARY AND NON-MONETARY FACTORS IN THE FORMATION OF SOCIAL PROTECTION

Usmanov Bakhodir Bakhtiyorovich

Researcher of the Tashkent State University of Economics

Abstract. The article analyzes the well-being of the population and the specific features of social protection through its provision. Factors affecting the formation of the poor stratum of the population are systematized. The views and scientific conclusions of foreign scientists are systematized. Based on the research, scientific proposals and conclusions have been developed regarding the stabilization of influencing factors.

Keywords: poverty, welfare, social protection, social policy, low income family.

Кириш. Аҳоли турмуш фаровонлиги охириги йилларда сезиларли ўзгара бошлади. Ушбу тенденциянинг ривожланишида икки жиҳат алоҳида ўрин тутди. Биринчидан, глобал ўртача даромаддан юқори даромадга эга мамлакатларда камбағаллик миқёсининг камайиб бораётганлиги; иккинчидан, аҳолининг ижтимоий соҳа ва коммунал хизматларга бўлган эҳтиёжининг қондиришга бўлган рақамларнинг ўсиб бораётганлиги билан изоҳланади.

Аҳоли турмуш фаровонлигини оширишда ривожланган мамлакатлар билимга асосланган иқтисодиётни шакллантириш орқали аҳоли даромадлари манбаини кенгайтиришга эришмоқда. Шунингдек, аҳолининг электр ва

ичимлик сувига бўлган эҳтиёжларини қондиришда яшил иқтисодиёт тамойилининг ривожлантирилиши натижасида арзон энергия ресурсларидан фойдаланиш имкониятлари вужудга келди.

Жаҳон банкининг маълумотларига кўра, глобал ЯИМ киши бошига ўртача 1960 йилда 456,8 АҚШ долларини ташкил этган бўлса, 2022 йилда 12647,5 АҚШ долларига тенг бўлган. Ушбу кўрсаткич тенденциясининг бу каби ривожланиши аҳолининг сотиб олиш қобилияти ўсиб бораётганлигини англатади. Ўз навбатида, 1950 йилда қашшоқлик мақомида истиқомат қилаётганлар ер шари аҳолисининг 58,5 фоизига тенг бўлган бўлса, ушбу рақам 2020 йилга келиб 8,1 фоизни ташкил этган [1].

Тадқиқот методикаси. Ижтимоий ҳимояни шакллантиришда монетар ва номонетар омиллар таҳлили бўйича мавжуд бўлган илмий тадқиқотларни ўрганиш, соҳада ечимини кутаётган муаммоларни таҳлил қилиш, таълим тизимини ривожлантириш йўллари таҳлил қилиш, мантиқий фикрлаш, илмий абстракциялаш, маълумотни гуруҳлаш, анализ ва синтез, индукция ва дедукция усуллари билан кенг фойдаланилган.

Адабиётлар таҳлили. Кембридж университети профессори Х.Далтон 1920 йилда эълон қилган мақоласида даромадлар тенгсизлигини баҳолашга нисбатан илмий ёндашувларни баён этиб беради [2]. Унинг фикрича, иқтисодий фаровонлик нуқтаи назардан тенгсизлик аниқланганда, даромадларга асосланиш зарур. Бу эса даромад ва иқтисодий фаровонлик ўртасида узвий боғлиқлик юқориликни кўрсатади. Шунингдек, даромад ва иқтисодий фаровонлик ўртасида тўғри пропорционал боғлиқлик мавжудлигини асослаб беради. Унинг тадқиқотларида даромад асосий мезон сифатида олинади.

Ўтган асрнинг 70-йилларидан бошлаб иқтисодий тенгсизликка нисбатан илмий ёндашувлар ишлаб чиқилиши бошланди. Жумладан, Кембридж университети яна бир профессор А.Аткинсон 1970 йилда даромадларга асосланган ҳолда ижтимоий фаровонликни баҳолашга ҳаракат қилади [3]. У жисмоний шахслар даромадининг тақсимотини солиқ тўлагунча ва тўлагандан сўнгги ҳолатида қандай бўлишига эътибор қаратишни таклиф этади. Даромадларнинг тақсимоти тенг бўлган ҳолда ижтимоий фаровонлик таъминланган, деб ҳисоблайди. Даромадлар тенгсизлигини таъминлашда солиқ сиёсати орқали таъсир кўрсатиш ва уни қайта тақсимлаш функцияси билан фойдаланган ҳолда амалга оширишни тавсия этади.

Иллинойс университети профессори А.Айнер ва А.Хейнс 1967 йилда даромадлар тенгсизлиги борасидаги тадқиқотларни амалга оширишади [4]. Уларнинг фикрича, даромадларни солиқлар ёрдамида прогрессив ставкани қўллаган ҳолда барқарор тақсимотига эришиш мумкинлигини ижобий баҳолашади. Бироқ ушбу прогрессив ставка ходимларнинг меҳнатга иштиёқини камайтиришига олиб келса, ялпи даромад кўламининг пасайиши вужудга келишини кўрсатиб беришади.

Жон Брум ўзининг тадқиқотларида аҳоли турмуш фаровонлиги иқтисодиётига боғлиқ бўлган категорияларни тизимлаштириб

беради [5]. Жумладан, аҳолининг сон жиҳатидан кўпайиши фаровонликни таъминламаслиги, ушбу жараён табиий жараён эканлигини қайд этиб ўтади. Турмуш фаровонлиги назариясининг ўртача утилитарианизм (ҳар қандай ҳолда ҳам индивиднинг фаровонлигини таъминлаш), релятивистик утилитарианизм ва критик утилитарианизм каби шакллари йўланади. Унга кўра, критик утилитарианизм турмуш фаровонлигини таъминлашда асосий назария сифатида эканлигини таъкидлаб ўтади.

Оксфорд университети профессорлари Судхир Ананд ва Кристофер Харрис ўзларининг тадқиқотларида Шри-Ланка давлатида аҳоли турмуш фаровонлиги тенденцияларини ўрганади [6]. Унга кўра, оила киши бошига ўртача даромад, оила киши бошига ўртача харажат, оила киши бошига озиқ-овқат ўртача харажатлари, оила ўртача калория истеъмоли ва озиқ-овқат харажатларининг улуши каби кўрсаткичлардан фойдаланган ҳолда аҳоли турмуш фаровонлигини белгилаб берувчи илмий хулосаларни шакллантириб беришади. Уларнинг фикрича, аҳоли даромадлари ўз харажатларини қопламаган ҳолларда қарз олиш тенденциялари кучайишида салбий тенденциялар кўрсатиб берилади, шунингдек, аҳоли жамғариш имкониятлари кўп жиҳатдан макроиқтисодий барқарорликка боғлиқ эканлигини асослаб беришади.

Масалан, 1993 йилда Вашингтон университети профессори М.Р.Ранк ва Т.А.Хирши томонидан аҳоли ва ижтимоий ҳимояга бўлган эҳтиёж ўртасидаги боғлиқлик таҳлил этилади [7]. Уларнинг фикрича, шаҳар аҳолиси қишлоқ аҳолисига нисбатан, жумладан, мос равишда 61,4 ва 44,6 фоиз, ижтимоий ҳимоя дастурларида кўпроқ иштирок этади, унга нисбатан ижобий ёндашув билан қарашади ва у тўғрисидаги маълумотларни ҳам кўпроқ тўплашади. Умуман олганда, имконияти чекланганлик, 12 йилдан кам таълим олишда иштирок этиш ва ишсизлик каби индивидуал характердаги омиллар таъсир кўрсатса. Бошқа жиҳатдан, оилага ёлғиз ҳолда бошчилик қилиш, кўп фарзандли бўлиш каби жиҳатлар ижтимоий ҳимоя дастурига бўлган талабни оширишга хизмат қилиши асослаб берилади.

Доц. П.З.Хошимов аҳоли турмуш фаровонлигини таъминлаш борасидаги илмий тадқиқотларни олиб боради. Унинг фикрича, аҳоли даромадлари турмуш сифатини белгилаб беришда асосий омиллардан бири эканлигини қайд этиб ўтади. Жумладан, даромадлар таба-

қаланишини таҳлил этишда уй хўжаликларининг умумий ва ўртача ойлик даромадлари алоҳида ҳудудлар ва гуруҳлар бўйича тадқиқ этилишини таъкидлаб ўтади. Шунингдек, лоренц эгри чизиғи ва жини коэффициенти каби мезонлардан фойдаланган ҳолда табақаланишни таҳлил этишни таклиф этади [8].

Фикримизча, аҳоли турмуш фаровонлигини таъминлашга қаратилган тадқиқотларда дастлаб даромадлар тенгсизлиги борасидаги илмий ёндашувлар шаклланган. Ушбу тенденцияларнинг ривожланиши ижтимоий давлат категорияси вужудга келишига ўзининг таъсирини кўрсатган. Даромадларнинг тенг тақсимланишига эришиш ижтимоий-иқтисодий турмуш фаровонлигини таъминлашга хизмат

қилади, деган дастлабки илмий хулосалар асосланган.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқотларимиз давомида ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улушининг ўзгариб бориши тенденциясига таъсир этувчи омилларни ўрганишга ҳаракат қиламиз. Бунда биз 2000-2023 йиллар давомида Ўзбекистонда оила хўжаликларининг турмуш сифатига таъсир этиши мумкин бўлган омилларни танлаб олишга уринамиз. Булар қаторига 1-жадвалда келтирилган кўрсаткичларни киритиш мумкин. Мазкур жадвални тузишда танлаб олинган кўрсаткичлар аҳоли турмуш фаровонлигини таъминлашда асосий омиллар гуруҳига киритилади, деб ўйлаймиз.

1- жадвал

Ўзбекистонда кам таъминланган аҳоли улушига таъсир этувчи омиллар таркибининг гуруҳланиши

Мустақил ўзгарувчилар	Кўрсаткичларнинг номи	Ўлчов бирлиги
Монетар кўрсаткичлар		
X1	Аҳоли жон бошига реал умумий даромадлар	минг сўм/киши
X2	Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳажми (экспорт)	млн. АҚШ доллари
X3	Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳажми (экспорт)	млн. АҚШ доллари
X4	Бандликни таъминлашда кичик бизнеснинг улуши	фоизда
X5	Аҳолининг хорижий трансфертлардан олинган даромади	млн. АҚШ доллари
X6	Деҳқончилик маҳсулотлари	млрд. сўм
X7	Чорвачилик маҳсулотлари	млрд. сўм
Номонетар кўрсаткичлар		
X8	Олий таълим битирувчилари сони	киши
X9	Умумтаълим мактаблари сони	дона
X10	16 ёшгача 1 нафар фарзанди бўлган оила улуши	фоиз
X11	16 ёшгача 2 нафар фарзанди бўлган оила улуши	фоиз
X12	16 ёшгача 3 нафар фарзанди бўлган оила улуши	фоиз
X13	16 ёшгача 4 ва ундан кўп фарзанди бўлган оила улуши	фоиз
X14	Камида асосий ичимлик суви хизматларидан фойдаланувчи уй хўжаликлари	фоиз

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Статистика агентлиги ва Ўзбекистон Республикаси маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.

Биз 1-жадвалда келтирилган кўрсаткичларни иккита гуруҳга ажратган ҳолда, яъни монетар ва номонетар категориялар асосида тизимлаштириб олганмиз. Бунинг асоси сифатида проф. Д.Рахмонов ва бошқалар томонидан амлага оширилган тадқиқотда камбағалликни баҳолаш нафақат молиявий кўрсаткичлар ёрдамида, балки жаҳонда молиявий хусусиятга эга бўлмаган кўрсаткичлар ёрдамида ҳам баҳолашни тенденциясини асослаб беришади. Қисқача айтганда, монетар ва номонетар хусусият билан изоҳлаш мақсадга мувофиқ эканлигини қайд этишади [9].

Шу нуқтаи назардан, биз ҳам ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улушига

таъсир этувчи кўрсаткичларни монетар ва номонетар хусусият асосида шакллантирдик. Биз ҳар бир категорияга мансуб бўлган еттидан кўрсаткичларни олишга ҳаракат қилдик. Танлаб олинган кўрсаткичларнинг ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли улуши шаклланишига таъсир этишини аниқлаш ва баҳолаш асосида илмий хулосаларни шакллантираемиз.

Умуман олганда, монетар омилларга – аҳоли даромадлари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ташқи савдо ҳажми, унинг бандликни таъминлашдаги роли, аҳолининг қишлоқ хўжалиги фаолияти ва хорижий трансфертлардан олинадиган даромадлари қамраб олинган. Номонетар омилларга – олий

таълим битирувчилари, мактаблар сони, оилада фарзандлар сони ва ичимлик суви билан таъминланганлик каби жиҳатларга эътибор қаратилган (1-жадвалга қаранг). Мазкур кўрсаткичлардан фойдаланган тарзда эконометрик моделларимизни шакллантирамиз. Бунда биз Stata 15 дастурий таъминотидан фойдаланамиз. Барча таҳлиллар мазкур дастурда амалга оширилади.

1-жадвал маълумотлари асосида бир нечта моделлар тузилади ва уларда кўрсатилган ўзгарувчилар коэффицентлари асосида ўзаро таъсир даражасини баҳолашга эътибор

қаратилади. Бунда кўп омилли регрессия таҳлилинини кичик квадратлар усули ёрдамида амалга ошириш билан ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улушига таъсир этувчи омиллар баҳоланади.

Таҳлил ва натижалар. Кўп омилли регрессия таҳлилинини ўтказишда шакллантирилган эконометрик моделнинг математик ифодаси (1) формулада келтирилган бўлиб, у энг кичик квадратлар (Ordinary Least Squares) усулига асосланган чизиқли регрессия моделидир:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n + \varepsilon, \quad (1)$$

бу ерда: Y – боғлиқ ўзгарувчи сифатида ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улуши, фоизда; β_0 – кесишиш нуқтаси (*intercept*);

$\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n$ – регрессия коэффицентлари; X_1, X_2, \dots, X_n – мустақил ўзгарувчилар; ε – хатолик.

2-жадвал

Ўзгарувчиларнинг тасвирий статистикаси

Ўзгарувчи	Кузатувлар сони	Ўртача қиймат	Стандарт четланиш	Минимум	Максимум
Y	24	17.2214	6.949666	0	27.5
X1	24	4739.914	5348.487	77.19219	18201.21
X2	24	2374.546	1758.848	224.3	6112.7
X3	24	5877.875	5041.297	672.1	17315.7
X4	24	70.32917	9.002052	49.7	78.2
X5	24	4924.155	4279.687	0	17229.55
X6	24	52358.77	61418.34	696.8	202679.1
X7	24	48222.4	60205.33	690.4	201969.5
X8	24	47317	38926.15	0	103898
X9	24	9847.833	206.6582	9718	10522
X10	24	23.01067	1.748223	18.9	25
X11	24	26.05385	.5945425	25.1	27.6
X12	24	17.45347	1.609726	15.5	20.8
X13	24	8.6375	2.454067	6.3	15.9
X14	24	81.31859	10.25701	66.5047	97.79024

Биз танлаб олган кўрсаткичларнинг тасвирий статистикасини 2-жадвалда кўришимиз мумкин. Умумий 14 та омил келтирилган бўлиб, 2000-2023 йиллар кесимида 24 та кузатувни амалга оширишга имкон беради. Эконометрик моделни тузишдан олдин ўзгарувчиларнинг ўзаро мультиколлинеарлик даражасини аниқлашга эътибор бериб ўтамиз. Ўзаро мультиколлинеарлик юқори бўлган кўрсаткичлар уларни моделда бир пайтда қўллаш имкони паст эканлигини инобатга олиш заруратини ифодалаб беради.

Корреляция кўрсаткичларида ўзаро мультиколлинеарликни текшириш учун Variance Inflation Factor (VIF) тестидан фойдаланамиз (3-жадвалга қаранг).

4-жадвалда X1, X6, X7 кўрсаткичлари ўзаро мультиколлинеарлик даражаси юқори эканлигини кўрсатиб турибди. Бу эса моделни тузишда ушбу кўрсаткичлардан биттасини танлаш етарли эканлигини кўрсатади. Мазкур жадвалда ностационар бўлган кўрсаткичлар келтирилмаган.

Ўзгарувчиларнинг мультиколлинеарлиги тести

Кўрсаткич	VIF	1/VIF
X6	448.56	0.002229
X1	355.32	0.002814
X7	332.45	0.003008
X4	25.45	0.039290
X10	17.33	0.057694
X13	12.90	0.077531
X11	2.04	0.491154
Ўртача VIF	170.58	

Жуфт корреляцияда кузатилган юқори корреляция коэффициентлари мавжудлиги учун биз уларнинг стационарлиги юзасидан айрим таҳлилларни ўтказамиз. Бунда Dickey-Fuller тести [10] асосида кўрсаткичларнинг коинтеграцион боғлиқлиги асосида моделда

қўллашга нисбатан хулосаларни шакллантиришга ёрдам беради. Бунда Stata 15 дастурий таъминотидан фойдаланган ҳолда Dickey-Fuller test for unit root асосида текширишларни амалга оширамиз.

4-жадвал

Dickey-Fuller testi natijalari tekshirish mezonlari

Dickey-Fuller test for unit root				Кузатишлар сони
Кўрсаткич	1 % қиймат	5 % қиймат	10 % қиймат	
Z(t)	-3.750	-3.000	-2.630	24

Регрессия тенгламаси қолдиқларининг ($\hat{\epsilon}_t$) стационарлигини аниқловчи Dickey-Fuller test for unit root тести ёрдамида танлаб олинган 14 та монетар ва номонетар ўзгарувчи кўрсаткичларнинг стационарлигини текшириш учун хизмат қилади. Биз мазкур тестни амалга оширишда ҳар бир ўзгарувчи юзасидан 4-жадвалда келтирилган тест натижаларини текшириш мезонларидан фойдаланамиз.

Танлаб олинган кўрсаткичлар ностационар эканлиги сабабли уларни логарифмлаш орқали стационарликни йўқотишга ҳаракат

киламиз. 5-жадвалда ностационарлиги кўрсатилган ўзгарувчи (X2, X3, X5, X8, X9, X12 ва X14)ларни қайтадан шакллантирамиз. Қайтадан логарифмлаш орқали тузилган вақтли қаторлар ўртасидаги стационарликни қайтадан текшириб чиқамиз. Аҳолининг хорижий трансфертлардан олинган даромади (X5) ва камида асосий ичимлик суви хизматларидан фойдаланувчи уй хўжаликлари (X14) стационарлик касб этганлигини қайд этиш мумкин.

5-жадвал

Монетар ва номонетар ўзгарувчиларнинг Dickey-Fuller testi бўйича стационарлик ҳолати

Кўрсаткич	Статистик тест	MacKinnon approximate p-value for Z(t)	Кўрсаткич	Статистик тест	MacKinnon approximate p-value for Z(t)
X1*	11,132	1,0000	X8	-1.055	0.7325
X2	-0.390	0.9118	X9	2.958	1.0000
X3	0.675	0.9893	X10*	-2.790	0.0598
X4*	-4.742	0.0001	X11*	-2.794	0.0591
X5	-1.258	0.6479	X12	-1.996	0.2882
X6*	9.241	1,0000	X13*	-5.885	0,0000
X7*	10,116	1,0000	X14	-0.586	0.8742

* Стационарлик мавжуд.

Олиб борилган статистик текшириш ва уларни баҳолаш асосида модель тузишга ҳаракат киламиз. Бунда кичик квадратлар

узулидан фойдаланиб, регрессия функциясини тузамиз.

Аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатлами улушига таъсир
этувчи омиллар асосидаги модели

Ўзгарувчи	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4	Model-4
X1	-.0004419*		-.0018721	-.0005298*	
LnX2	1.665822				
LnX3	-5.017899				
X4	-.8248228*		-.0748405	-1.469553*	-.7416513*
LnX5	.4791601		.2339811		-3.76976*
X6	-.0000629		-.0000188		
X7	.0001006*		.0001394*		
LnX8		5.42985			
LnX9		13.36674			
X10		-2.34679	-3.133157		
X11		-2.224671*	-2.794685		
LnX12		-34.86691*			
X13		-.1359408	-.0870684	-5.155729*	-.5159995
LnX14		-19.9404	1.822564		
_cons		132.4481	163.3995	167.6176	107.4002
N	19	15	19	24	19
Prob > F	0.0001	0.0704	0.0010	0.0004	0.0000
R-squared	0.8982	0.7658	0.9090	0.5847	0.8585
Adj R-squared	0.8335	0.5315	0.8180	0.5224	0.8302

* Боғлиқлик мавжудлигини кўрсатади, яъни 5 фоизлик эҳтимолликда p-value аҳамиятга эга.

Манба: тадқиқотчи томонидан тузилган.

7-жадвал маълумотларида ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улушига таъсир этувчи монетар ва номонетар омиллар асосида баҳолашга қаратилган моделларнинг айримларини кўриш мумкин. Биз айрим ўзгарувчилар ўртасида мультиколлинеарлик мавжуд бўлган ҳолда ҳам монетар ва номонетар учун алоҳида модель тузиб кўрдик. Унга кўра, монетар моделни ташкил этувчи ўзгарувчилар таркибида аҳоли жон бошига тўғри келувчи умумий реал даромадлар, кичик бизнесда банд бўлиш ва чорвачилик билан шуғулланиш ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган аҳоли қатлами улуши билан тескари муносабатда эканлигини кўриш мумкин.

Номонетар омиллар таҳлилида оилада фарзандлар сони ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган аҳоли қатламини шакллантиришда асосий кўрсаткич бўлиб қолаётганлигини кўрсатмоқда (7-жадвалга қаранг).

Аҳоли жон бошига реал умумий даромадлар, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ва 4 ва ундан ортиқ нафар фарзандга эга бўлган оилаларнинг улуши ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улушини камайтиришда асосий ролга эга эканлигини таъкидлаш лозим.

Хулоса ва таклифлар. Фикримизча, кўп фарзандли оилаларда меҳнатда банд бўлиш ва

даромадга эга бўлиш тенг тақсимотга эга бўлмаётганлигини кузатиш мумкин. Бошқача айтганда, 4 нафар ёки ундан кўп фарзандга эга бўлган оилалар меҳнатда банд бўлса (кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда банд бўлиши назарда тутилмоқда), даромадлар тақсимоти нотекис бўлмоқда. Бу эса кўп фарзандли оилаларга ижтимоий ҳимоя асосида давлат бюджетидан ёрдам бериш заруратини яна бир марта ўзида ифодалаб беради, деб ўйлаймиз.

Бизнингча, ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улуши шаклланишида аҳоли жон бошига реал умумий даромадлар, кичик бизнесда банд бўлиш ва оилада фарзандлар сони каби категориялар сезиларли таъсирга эга бўлмоқда. Тадқиқотлар асосида қайд этиш лозим, мазкур кўрсаткичларнинг ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улуши билан тескари пропорционал эканлиги мазкур кўрсаткичларнинг аҳамияти юқорилигини ифодалайди. Шу боисдан ижтимоий ҳимояга муҳтож аҳоли қатлами улушини камайтиришда аҳоли даромадларини ошириш ва меҳнатда банд бўлишига эришиш, шунингдек, ижтимоий ҳимоя параметрларини белгилашда оила аъзолари сонини инobatга олиш мақсадга мувофиқ эканлигини таъкидлаш лозим.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Жаҳон банки маълумотлари. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
2. Dalton, H. (1920). *The Measurement of the Inequality of Incomes*. *The Economic Journal*, 30(119), 348. doi:10.2307/2223525
3. Atkinson, A.B. (1970). *On the measurement of inequality*. *Journal of Economic Theory*, 2(3), 244-263. doi:10.1016/0022-0531(70)90039-6
4. Aigner, D.J., & Heins, A.J. (1967). *A social welfare view of the measurement of income equality*. *Review of Income and Wealth*, 13(1), 12-25. doi:10.1111/j.1475-4991.1967.tb00732.x
5. John Broome. *The welfare economics of population*, *Oxford Economic Papers*, Volume 48, Issue 2, April 1996, pages 177-193. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.oep.a028564>
6. Anand, S., & Harris, C.J. (1994). *Choosing a Welfare Indicator*. *The American Economic Review*, 84(2), 226-231. <http://www.jstor.org/stable/2117834>
7. Rank, M.R., & Hirschl, T.A. (1993). *The Link Between Population Density and Welfare Participation*. *Demography*, 30(4), 607. doi:10.2307/2061809
8. Хошимов П.З., Абдужалилова Д.И. Даромадлар табақаланиши аҳоли турмуш даражасини фойдаловчи кўрсаткич сифатида. // *Иқтисод ва молия*, 2020 й. №4 (16)-сон. 54-61-б.
9. Usmanova, A., Aziz, A., Rakhmonov, D., & Osamy, W. (2022). *Utilities of artificial intelligence in poverty prediction: a review*. *Sustainability*, 14(21), 14238.
10. Dickey D.A. and Fuller W.A. (1981). *Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root*. *Econometrics*, 49, pp. 1057-72.